

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Novice izhajajo v Ljubljani
vsak teden dvakrat, nam-
reč v sredo in saboto.

Odgovorni vrednik Dr. Janez Bleiweis.

Veljajo za celo leto po pošti
4 fl., scer 3 fl., za pol leta
2 fl. po pošti, scer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XI.

V sredo 22. junia 1853.

List 50.

Vinorejci ne bojte se!

V 33. listu štajarskega kmetijsk. časnika „Wochenblatt“ tolaži gosp. dr. Bill, profesor na Ivanjevišču v Gradcu, vinorejce štajarske: da tisti bradovičasti plesnivec, ki se letos prikazuje na tertjem perju, ni grojzдна bolezn tiste baže, ktera ene leta že tolikšno škodo dela na Laškem, Francoskem itd.

Z veseljem predstavimo gosp. Billov spis v naš list, da ga tudi vinorejci na slovenskem štajarju zvejo, pa tudi vinoredniki na Dolenskem, Vipavskem, Goriškem in Istrianskem, ker popis tertne bolezni, ki smo ga v dopisu iz št. Kociana na Dolenskem v 48. listu „Novic“ brali, se močno vjema s popisom gosp. prof. Bill-a. Naj bi se gosp. profesor ne motil, da bi obvarovani ostali naši nogradi nove uime!

Omenjeni spis pa se v tolažbo vinorejcom takole glasi:

„Ene tedne sem se prikazuje v več krajih štajarskega na tertjem perju neka napaka, ktere se ljudje bojé, da bi ne bila tisti hudi grojzдни bolezni podobna, ki je v nekterih deželah že veliko škodo napravila, ali da bi bila tista huda bolezn sama.“

„Na zgornji plati perja se vidijo mehurčaste spuhline, manjši ali večji, tamnozelene, pozneje pa vmazane rudečkasto-rujave barve. Na spodnji plati listja pa se vidi v globinical teh spuhlin (bläsiger Aufreibungen) kosmat plesnivec bele, rumene ali rožno-rudeče farbe“ *).

„Jez sim pravo tertjo bolezn, pa tudi ravno popisano napako, ki se je letos v naših nogradih prikazala, večkrat priložnost imel viditi, zato zamorem prav za gotovo povedati, da ta naša napaka na tertjem listju nima celó nobene podobe s pravo grojzдно boleznijo. Tudi ni ta napaka nič novega, ampak že davnej znana reč, ktera se je po zagotovitvi verjetnih mož že tudi na štajarskem večkrat prikazala. Perje se spači po nekih posebnih sila sila majčkinih nitkastih gobicah (Fadenpilz), ktere se v podobi kosmatega plesnivca pokažejo, ki se po nemškem „Rostflocke des Weinstockes“, latinsko „Phyllerium Vitis“ po Rabenhorstu, po dr. Korda-tu pa „Erineum Vitis“ imenuje. (Ali so ti gobici vinorejci na štajarskem že slovensko ime dali, bi radi zvedili; če bi „Rostflocke“ predstavili v slovenski jezik, bi morebiti smeli reči: „kosmata rija“. Vred.) Enako se spači listje tudi

na hrastih, lipah, bukvah, brezah, topolih, javorih in mnogoterih sadnih drevesih“.

„Ni dvomiti, da vzrok te listne bolezni je letošnje nenavadno vreme“.

„Ker pa ta bolezn posebno prvo, spodnje listje napada, pozneje izrašeno zgornje perje pa navadno zdravo ostane, in ker se ta bolezn edino le na listji, nikdar pa na cvetji ali grozdih tertne ne prikaže, se menda zavoljo nje za vinski pridelk ni nič bati“.

Tako gosp. Bill. Gosp. dr. Hlubek še pristavi, da 11. in 12. dan tega mesca okoli Marburga in Lipnice nograde ogledovaje je le samo na posebno starih tertah listje, pa tudi stebila s plesnivcem prevlečene vidil in grojzdiče tam pa tam rujavkasto, pa tudi belkasto. Tudi on poterdi, da letošnje vreme je tega krivo, po katerem seni čuditi, da se bradovičovje in plesnivec nareja. Gosp. Hlubek obljubi, začetek te napake iz vremenskih vzrokov o drugi priložnosti očividno razjasniti.

Vinske tertne bolezni *).

Spisal J. Zalokar.

Sim v zadnjem pismu povedal, kaj da sim o bolezni tertja zapazil in upam, da sim na pravem sledu, vzrok ne le tertje, ampak tudi krompirjeve bolezni spoznal, ker se mi zdi, da obe bolezni ste le ena in ravno tista.

Ko zdaj od te tolikanj važne reči še dalje, kar sim skusil, govorim, želim s tem misli in paznost tudi pri družih bolj umnih kmetovavcih obuditi, da bi se po mnogih skušnjah še bolj skazalo: če je moje ne še dosti dognano mnenje resnično ali ne, in da bi se, če je moč, že zdaj, preden bolezn dalje gre in smert pripelje, pomagalo in letina ohranila.

Pravi vzrok te uime najti ali spoznati je gotovo prva in nar. potrebnjši reč, brez ktere smo vedno v tami, in pravih zdravil najti nismo v stanu. Če pa pravi vzrok najdemo, se bodo tudi prave zdravila kmalo najdle. Doslej še nihče pravega vzroka skazal ni, da si je bilo od te bolezni že veliko govorenega in pisanega, in so mnogi mnoge vzroke v gibal.

Nekteri so namreč o krompirjevi bolezni rekli, da majhni, nevidljivi červiči v zemlji ali pa na stebelu to delajo; drugi so zrak dolžili. Pa da bi červiči bili, ni še nobeden popolnoma skazal, in če bi tudi bili, bi, mislim, oni prvi in pravi vzrok ne bili, ampak bolj na stop ek družega, pravega vzroka

*) Naš gosp. dopisnik iz Dolenskega v omenjenem dopisu močno enako ti prikazek takole popisuje: »Skoraj vsaka terta ima čudno grampasto in kakor garjevo, bradovičasto listje od zunej, od znotrej pa belo in plesnjevo«.

Vred.

*) Ravno ko je bil sostavek: »Vinorejci ne bojte se!« natisnjen, nam doide pričujoči, kterega smo dali berž v natis, ker reč je važna, in potreba je, da jo djanski vinorejci od vsih strani preiskujejo.

Vred.

ali že bivši bolezn. Če bi pa zrak kriv bil, bi bil gotovo tudi že nam, ki ga vedno v se dihamo, škodoval.

Vzrok te bolezni po tem takem ne more biti v zraku, kar tudi nihče skazati ne more, ampak je v zemlji, v kateri rastlinske koreninice strupijo, da potlej rastline zbolé. Kaj pa če biti tako strupenega v zemlji za rastline? Kaj drugzega kot rudske reči, kake soli, ki v majhni meri v vlagi stopljene rastlinam hasnejo, v obilniši pa jim škodvajo, ki tenke tenke žilice ali zagaté, ali pa razjedó, in skoz in skoz čudne bunke naredé, rastlinam rast vstavijo, preden dozori, ter gnijó.

Že vlani je semtertje vinska terta tudi pri nas bolehal in grojzdje spridila; pa še malo. Je namreč grojzdje ocvelo in že ribjeka (Johannisbeere) debelo bilo, je zastalo, začelo plesnovati, pokati in ne več rasti, ne zoriti. Letos pa se uima, ki je prej že po Laškem in Španjskem vinsko terto in korún povsod spridila, pri nas na debelo in čedalje bolj prikazuje, in nam žuga naše ljubo vince, ki razveseljuje človeško serce, spriditi in ga nam vzeti. Gré ravno tako pot, kakor pri krompirju. Na tertjih listih se namreč pri nas zde čedalje več debelih spuhlin prikazuje, kakor debele, rudečkasto rjave, čudne bradovice in garje, kakor sifiljka (syphilis) ali kak začet rak, spuhline, kakoršnih na tertji pri nas prej še nobeden vidil ni; od znotrej, to je, na drugi strani lista, ondi, kjer je zunej hrasta, je pa neka bela reč, kakor pajčevna, ali plesnjevec, ki se ne da odbrisati. To nas straši, in je gotovo nevarna in huda tertja bolezen.

Ko sim te čudne prikazni ogledoval in premišleval, se mi je berž zdelo, da kakor homeopatija solitarjevo kislino (acidum nitrí) popisuje, so te prikazni njenim prikaznim kar zlo zlo podobne. Solitarjeva kislina ima namreč posebno močno nagnjenje enake spuhline ali bradovice narediti. Kdo vé, sim pri sebi rekel, če ni to pravi vzrok bolezni? to je, preobilni solitar in solitarjeva kislina v zemlji, ki se po tolikratnem gnojenji in po drugih okoljshinah v zemlji lahko obilo nareja, ki zamore gotovo tudi v rastlinah enake bunke ali bradovice narediti? Ta misel mi je bila kakor luč, ki mi je kmalo vse razjasnila, in vse se je začelo vezati, kar od te bolezni vemo, ker vsim je znano:

1. Da krompir gnije nar bolj v dobro gnojeno njivi, nar bolj če je živalski gnoj. Sim vidil in druge popraševal od tertja, in vsi so enoglasno poterdili, da tudi terte so v taki gnojni zemlji nar bolj bradovičaste. V gnojni zemlji pa se nar več solitarja nareja.

2. Da v globoki puhlici, ali pa v pesčeni zemlji, če je tudi gnojna, krompir malo gnije ali pa nič; ker se v taki zemlji solitar manj dela, in če se naredi, ga mokrota stopi in niže spravi, da ga rastlinske koreninice manj dobé. Ravno tako v novini, če ni gnojena, je krompir zdrav, posebno če so take novine bolj v kraji od gnojnih njiv.

Vse to velja pa tudi od vinskih tert, in v takem svetu ni še nobenega hrastovega lista viditi.

3. Rastline, ktere se okopujejo, so gnjilini bolj podveržene, postavim, krompir in vinska terta, ko se namreč gnojna zemlja bolj rahlja, se, kakor je znano, tudi solitar lože in obilniši dela. Vender vse take rastline niso enako bolehosti, postavim repa, korenje, zelje, pesa itd. ni še. Pa berž ko ne, bodo tudi še te boleale. Menda že niso vse rastline enako občutljive, ali pa so nekatere solitarja

manj lakomne. Vinogradi že več časa zanemarjeni deleč od družih gnojnih vinogradov, in divje terte, imajo še vse zdrave liste. V taki zemlji je malo solitarja.

4. Terte pri poslopih, pri ulnakih, hramih posajene, da korenine v tako spočito gnojno zemljo segajo, so posebno bolehtne, ker pod takim poslopjem gnojna, spočita in od dežja ne sprana zemlja dovolj solitarja ima, da se taka zemlja še v ustih slana čuti.

5. Krompir se mesca augusta nar bolj spriduje, začerni in zoriti neha in po tem gnije. V vinogradih se je grojzdje ravno o tem času spridilo. Po večí suhoti in gorkoti in družih okoljshinah je pa takrat zemlja nar bolj pripravna več solitarja narediti.

6. Smo vidili več tert zraven vodotoka v zlo gnojni zemlji, ki imajo še vse zdrave liste. Menda mokrota v vodotoku solitar stopi, ga na se potegne in odnese.

7. Zoper to bolezen se je dozdej žveplo nar boljši zdravilo naznanilo in skazalo. Pa ne vé, zakaj da bi žveplo pomagalo, če ne zavoljo svoje lastnosti, po kateri zamore solitarju in solitarjevi kislini moč pomanjšati in odvzeti. Scer pa je apno, ogelni prah, lesna kislina in drugo gnjilini nasproti; pa ko smo to rabili, ni nič pomagalo; po žveplu pa v prah zmletim, ko smo z njim terte in zemljo okoli tert kakor z mavcom (gipsom) posejali, ali pa z vodo stanjšali in s tako žvepleno vodo terto in zemljo okoli tert dobro poškopili, je začelo tertje bolj mladikasto biti, noben list se več ne bradoviči, bradovice zgubljajo gerdo podobo, se zelené in pomanjšujejo; kaže se, da bo pomagalo.

Morebiti ima sadno drevje svoje včasi čudne in bolne izrastlike in raka tudi od solitarja, in berž ko ne, ker le v zlo dobri zemlji začno sadne drevesa tako bolehati.

Vse to me je čedalje bolj prepričovalo, da preobilni solitar in solitarjeva kislina, in nič drugzega ne, ki se je nekatere leta v zemlji več naredi po okoljshinah, ki niso vselej očitne, je pravi strup v zemlji, ki nam krompir in tertje kazí.

To zlo važno reč do gotovosti dognati, si bom prizadjal po še mnogih skušnjah se prepričati, in bom potlej, kar bom spoznal, naznanil, in prosim za velike koristi voljo, ki je v ti reči, vse umne kmetovavce, na to skerbno paziti in skušati, in kar in kakor se bo skazalo, v „Novicah“ oznaniti. Naj se nikomur ne toži to važno opravilo, ki bo, če se zgotovi, potem neizrečen dobiček po vsem svetu. Dostikrat je vzrok kake reči blizo pa ga deleč išemo tam, kjer ga ni. Da bi se s pridnostjo in umnostjo ti vzrok najti ne dal, ni verjeti. Če ga najdemo, se bo pomoč tudi kmalo najdlá.

(Konec sledí.)

Ozír v stare čase.

Pad Carigrada 29. majnika 1453.

(Dalje.)

15. aprila je turško iz 400 bark obstoječe brodogve Fidalio zapustilo, se v južni Bospor podalo in pri evropskem bregu obstalo; nekoliko dni potem privesla 5 bark v Propont, ena cesarska in štiri genuške. 150 turških bark se jim nasproti postavi ravno pred luko, jim pot zapret. Nebo je bilo jasno, morje mirno, na ozidju mesta je bilo mnogo gledavcov, sultan je gledal na konju sedé z evropskega brega na morskí boj, ter si je bil svest gotove zmage. Med turškimi barkami je bilo 18 ga-

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Novice izhajajo v Ljubljani
vsak teden dvakrat, nam-
reč v sredo in saboto.

Odgovorni vrednik **Dr. Janez Bleiweis.**

Veljajo za celo leto po pošti
4 fl., sicer 3 fl., za pol leta
2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XI.

V saboto 25. junia 1853.

List 51.

Vinske tertne bolezni.

Spisal J. Zalokar.

(Konec.)

Zeleti je, da bi tudi kemikarji po kemiško preiskali in zvedili, kaj da so te bolne bunke na listih, in kaj da ima v sebi bela reč na drugi strani.

Ce se po mnogi skušnji skaže, da preobilni solitar in solitarjeva kislina v zemlji to bolezen dela, kar mislim, da, bo treba sledeče reči početi to uimo in nadlogo odverniti:

a) Ker žveplo pomanjša, oslabi in počasi zatare moč solitarjevi kislini, bo ondi, kjer se bo taka bolezen pokazala, gotovo koristilo. Žveplo pa ni le solitarjevi kislini nasprotni strup (antidot), ampak v majhni meri je tudi dober gnoj takim rastlinam, kakor mavc, in torej ga po krompirji in vinogradih trositi dá še ti dobiček.

b) Ker se pa solitar zmirej spet nareja, ktereга podloga (basis) je gnjilic (azotum), bo treba, mislim, še družih naprav ga pomanjšati ali odpeljati, namreč nekake drčnaze, grabnov kakor razorov od vsih strani navdol, da se bo o dežji preobilni solitar, kakor vsaka sol, v vodi stopil in po taci grabnih z vodo vred odpeljal, in v pripravljene jame stakal, iz katerih se bo po tem lahko veliko solitarja dobilo, s kuhanjem, kakor druga sol sčistil in prodajal.

c) Kjer je terda iloveca ali pa slinjevka, spo-dej pa terda mervta zemlja, pod tako zemljo lega svisca ali peska, bo treba v več krajih do take puhle lege prekopati, da se preobilni solitar po dežji stopljen po taci prekopinah globokejši v dno razgubi.

d) Živalski gnoj bo treba za vinograde manj rabiti, za krompir globoko orati, slinjevko poprejšnje leto, in le publico in pesčenico za-nj letos gnojiti.

e) Naš že dolgo bolni in nedozorjeni krompir ne bo mogel dalje za dobro seme služiti, ampak bo treba zdravega dobiti in saditi, tertne pa, dokler niso popolnoma spridene, se bodo dale, upamo, še ozdraviti, in bodo po tem spet zdravo in dobro vino da-jale, in tako je upati, da se bo to oboje tolikanj koristno rastlinstvo spet okrepcalo in ohranilo.

Gospodarske skušnje.

(*Skušnje o sviloreji*). Da se pridela 37 fun-tov in pol svilnih mešičkov ali kokonov, se potre-buje okoli 600 funtov murvinega perja, in iz 14 funtov kokonov se dobi 1 funt svile (žide). Če en žakelj murvinega perja z 60 funti 1 fl. sr. velja, pride 1 funt kokonov na 16 kraje., in 1 funt svile po stroških, ktere piča gosenc prizadene, na 3 fl. 54 kr.

(*Mnogoverstni strupi za perutnino*). Vsi pe-rutnini so grenjki mandeljni tako strupeni, da pogine po njih: vertoglavna postane, pade in cer-kne. Za gosi je petersilj kakor tudi perje do-mačega maka strupeno; racam je cuker strup, tudi rež jim škodje; vertoglavne postanejo po nji; puram je zlo škodljiva trobeljka (smerdljivec), ravno tako tudi naperstek (Fingerhutkraut).

(*Sirovo maslo ali puter na Tirolih*). Na pla-ninah Tiroljskih pognedejo z veliko močjo sirovo maslo v 40 funtov teške štruce, ktere vselej poverh osolē in take pošiljajo v Benetke, kjer celo leto dobre ostanejo. Taka stanovitna dobrota pa izvira iz tega, da poredoma kose, preden jih v štruco stlačijo, v čisti merzli vodi, ktera se zmiraj oteka, dobro gnedejo, da do zadnje kaplice mlēko iz pu-tra spravijo.

(*Tursična slama*). Za molzne krave po mnozih skušnjah ni boljši piče, kakor je tursična slama še zelena. Gosp. Beiser sadi tursico v ti namen še gosteje kakor grah.

(*Velika korist naših kozolcev*) je letos vsm kmetovavcem tako očitna kakor malokdaj. Kaj bi letos o tem že presilnem deževju z mervo počeli, če bi je ne mogli v kozolce (Harfen) devati, ker se na mestu, kjer je pokošena bila, malokterikrat do dobrega posušiti zamore.

(*Zakaj ne molzejo krave toliko, kotikor bi mogle?*) Pervič zato ne, ker jih dekle vsakibart do čistega ne izmolzejo; ta nemarnost je po-sebno škodljiva mladim kravam s prvimi teleti, ki se tako za celi čas popačijo; drugič zato, ker se ne molzejo poleti in pozimi trikrat na dan in pa vsaki dan o ravno tisti uri; malo kdo vé, kako močno se natora navadi na tako redovnost; če se ta zanemari, grē koj več mlēka v zgubo; tretjič zato, ker se za postrežbo krav ne jemljejo dosto močne dek-le, ki vsako delo krepko opravljati zamorejo. — Na Marskem je po več kmetijah navada, da dobivajo kravarice poboljške na plačilu po tem, kakor več mlēka na dan namolzejo. (Tak poboljšek na plačilu ali lonu bi bil gotovo nar boljši spodbadek pridne molze, ako bi — vode ne bilo, s ktero bi si utegnili goljufna dekla pomagati.

(*Gnjili krompir*) svetje g. Sering, vodja ve-liceга verta v Lyonu, kakor hitro se znanja bo-lezni na zelišu pokažejo, izkopati, potem naj se nektre dni na suhih krajih ležati pusti, preden se za živež za ljudi in živino rabi. Ako je takega krompirja toliko, da bi se vēs za živež porabiti ne mogel, naj se nareja močič ali štirka iz njega;